

השופט בדימוס יעקב טירקל

תמצית תולדות חיים

ותיק השופטים בישראל. ישב על כס השיפוט בישראל 38 שנים, מאז שנת 1967 עת מונה והוא רק בן 32 לשופט שלום בבאר-שבע ועד לשנת 2005, עת פרש מבית-המשפט העליון.

יעקב טירקל נולד בתל-אביב בשנת 1935. מוסמך למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים (1960), חבר לשכת עורכי-הדין בישראל משנת 1961 וחבר מועצת הלשכה. עם סיום לימודיו עבד כעורך-דין וכאמור כבר בגיל 32 התמנה לשופט שלום בבאר-שבע. שש שנים מאוחר יותר כבר מונה לשופט קבע בבית-המשפט המחוזי בבאר שבע. בשנת 1980 מונה לראשונה כשופט בפועל בבית-המשפט העליון. בתום שנת כהונתו בעליון, התפנתה משרת נשיא בית-המשפט המחוזי בבאר-שבע וטירקל נענה לאתגר ובמשך ארבע-עשרה שנים (למעט שנה נוספת של כהונה כשופט בפועל בבית-המשפט העליון ב-1983) כיהן בתפקיד זה. בשנת 1995 הוא מונה לשופט בית-המשפט העליון וכיהן שם עד לשנת 2005. כיהן כחבר הוועדה לבחירת שופטים וכיושב-ראש ועדת הבחירות המרכזית לכנסת עד פרישתו, יושב-ראש הוועדה לתיקון חוק הירושה, יושב-ראש הוועדה לצינון חסידי אומות העולם של "יד ושם", יושב-ראש הוועדה המייעצת לעניין מינויים לתפקידים הנעשים על-ידי הממשלה וכחבר בגופים ציבוריים אחרים. שימש מרצה באוניברסיטת בן גוריון בנגב, באוניברסיטת תל-אביב, בבית הספר למשפטים של המכללה האקדמית בנתניה ובמוסדות אקדמיים אחרים. חבר בחבר הנאמנים, הוועד הפועל ויושב-ראש ועדת החוקה של אוניברסיטת בן גוריון בנגב. שירת שירות חובה מלא בצה"ל ומשרת היום במילואים כשופט בית-הדין הצבאי לערעורים בדרגת אלוף משנה.

נשוי למרים טירקל, לשעבר סגן אלוף בשירות קבע בצה"ל ולאחר מכן חברת מועצת עיריית באר-שבע וכן חברה בגופים ציבוריים שונים. לשופט טירקל שתי בנות. בנו יחידו נפטר מסרטן בגיל 14 ומאז הוסיף טירקל לשמו את "אבי ברוך".

בין משפט לצדק

אחת האמירות המקובלות בציבור שאינן מקובלות עליי היא שאם אתה בא לבית-המשפט אל תחפש שם צדק. זו אמירה שאני לא סובל, כך גם לא מקובלת עליי אמירה שמופיעה לא פעם בפסקי-דין, שלפיה "הייתי רוצה להחליט באופן אחר, אבל החוק כופה עליי". אבהיר את דבריי: להשקפתי, בגבולות המשפט צריך חוש הצדק שלי להנחות אותי. ברור שאני לא יכול לעשות כאוות נפשי ואני מונחה על-ידי הכללים, אבל גם על-ידי חוש הצדק. לאורך שנותיי בשיפוט, עבדתי קשה מאוד כי עשיתי בעצם דרך כפולה. כאן אוסיף שאם אחרי שהגעתי למסקנה על פי הכללים המשפטיים והמסקנה לא נראתה לי צודקת, חזרתי ובדקתי אותה – שוב, לאור הכללים – וניסיתי למצוא פתרון משפטי שיעלה בקנה אחד עם תחושת הצדק שלי.

דוגמה מאלפת היא פרשת מאור¹. בתמצית, סיפור המעשה היה שאדם שיציאתו מן הארץ עוכבה בשל חובות לנושיו, הסכים עם האחרונים שייצא לחו"ל ויחזור בתאריך מסוים ונתן ערבויות של ערבים למקרה שלא יחזור במועד. האיש לא חזר במועד כי הוא נהרג בתאונת דרכים בחו"ל כמה ימים לפני מועד חזרתו. אין ויכוח כי הלה התכוון לשוב במועד ואף רכש כרטיס נסיעה חזרה לאותו מועד. השופט בבית-המשפט המחוזי שדן בתביעת הנושים לאכופף את הערבויות, הרגיש שהתביעה אינה צודקת ולכן דחה את התביעה מן הטעם שאותו אדם חזר לארץ, אמנם בארון מתים². כלומר, הוא חזר לארץ, אך לא כאדם חי. שניים מן השופטים של ההרכב שדן בערעור בבית-המשפט העליון סברו שיש לאכופף את הערבויות משום שהאיש לא חזר. ואילו אני, בדעת מיעוט, חיפשתי פתרון אחר וניסיתי למצוא בגדר המשפט עצמו תשובה שתהא גם משפטית וגם צודקת. באותו מקרה סברתי שחברת הביטוח מנסה לאכופף את הערבות שלא בתום-לב, בניגוד לסעיף 39 לחוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973, שלפיו הקיום של חוזה צריך להיות בתום-לב. באותו מקרה, החלטתי אפוא במסגרת החוק, בלי לחרוג ממנו, אך הגעתי לתוצאה שלדעתי הייתה צודקת. לכן זו גם עבודה כפולה, אבל זה אפשרי. אני לא אומר שאי אפשר להגיע למצב שבו באמת אין לשופט יותר מדרך אחת. לדוגמה אם ייתפס נהג שנסע במהירות של מאה חמישים קמ"ש בעיר ואחר כך יגיד שהייתה לו סיבה טובה לנסוע במהירות כזו, אין לי ברירה. החוק קובע שאסור לנסוע מעל המהירות המותרת ואיני יכול לכופף את החוק, אולם במקום שאני יכול להגיע, במסגרת החוק, לתוצאה טובה יותר עליי לעשות כן.

אוסיף דוגמה מפסקי-דין נחמני³ הידוע. בפסקי-דין זה ישבו בדיון הנוסף אחד-עשר שופטים שהביעו השקפות ברורות. מקצת השופטים השתיתו את הכרעותיהם על ההנחה

1 ע"א 8034/95 מאור – חברה לדלק בע"מ נ' ג'ון, פ"ד נב(4) 97.
 2 ה"פ (ת"א) 1976/93 ג'ון נ' מאור חברה לדלק בע"מ, פורסם בנבו.
 3 דנ"א 2401/95 נחמני נ' נחמני, פ"ד נ(4) 661.

שלכל בעיה אנושית יש תשובה בגדרי המשפט ויש פתרון משפטי לכל עניין. אני הבעתי את דעתי שלא לכל מצב יש תשובה בגדרי המשפט ובמצב דברים כזה תינתן התשובה מתוך לבי, מתוך עולם הערכים שלי וזה מה שכתבתי בפסק-דין נחמני. כתבתי שם שהצדק שעושה בית-המשפט העליון צריך להיות צדק אנושי, צדק שנובע ממעמקי הלב ולא בהכרח צדק שנובע מניתוח משפטי.

על אמנות כתיבתם של פסקי-הדין

ראשית, אני מניח שסטודנטים מתרשמים מקריאת פסקי-הדין שלי, שאין אני מבין שופטים ש"מתעללים" בהם על-ידי פסקי-דין ארוכים יתר על המידה. אולי המאמץ הגדול ביותר שהשקעתי בכתיבת פסקי-הדין, לאחר שנתגבשה ההכרעה בלבי, היה לצמצם ולרכז את פסק-הדין כך שיהיה בהיר ותמציתי ככל שניתן. אני תמיד מציג בפני תלמידי את פסקי-הדין שנכתבו בראשית ימי המדינה. זה היה דור שידע את סוד הצמצום ולדעתי כך צריך לכתוב. לא פעם אמרתי בהרצאות לשופטים מתחילים שלא נראה לי שמצטטים באריכות מתוך הפרוטוקול ומתוך פסקי-הדין שעליהם מסתמכים. לדעתי מספיק להביע את הרעיון ודי בהפניה למראה המקום הרלוונטי. חשוב לצטט רק כאשר לציטוט יש משקל מיוחד. במילים אחרות, פסקי-הדין צריך לתת את ההכרעה השיפוטית בדרך המובנת ביותר ובלי להכביד עליו ברובד דברים. אכן, מותר ורצוי לצטט מתוך יצירה ספרותית, אבל לא על מנת להראות את בקיאותו של הכותב אלא רק כאשר המחבר הביע את הרעיון טוב ממני.

דעת יחיד

השאלה אם רצוי או לא רצוי לכתוב דעת יחיד – בין שהיא מסכימה עם התוצאה בדעת הרוב ובין שהיא חולקת עליה – היא שאלה מורכבת. עמדתי על כך בהרחבה במאמרי "ועל דעת היחיד"⁴. ידועות המחלוקות בין המלך ינאי לבין שמעון בן שטח במאה הראשונה לפני הספירה⁵ וכן בין הלורד קוק למלך ג'יימס במאה השבע-עשרה באנגליה, בעניין עצמאותה של הרשות השופטת. בימים ההם היה סיכון לשופט שחלק על המלך והיום אין זה כך, אולם גם היום זה לא כל כך נעים להיות חריג בפסק-הדין שעסק בשאלה אם מותר לנהל משא ומתן עם הפלשתינאים ערב בחירות⁶, חלקתי על ששת חבריי להרכב ועמדה זו עוררה ביקורת בחוגים מסוימים וגם בין שופטים. זאת לא הייתה דעת היחיד היחידה שכתבתי ויש אומרים שבתקופת כהונתי בבית-המשפט העליון כתבתי יותר דעות יחיד מאשר שופטים אחרים, לרבות הרבה דעות מיעוט. לפי השקפתי, שופט שמשוכנע בנכונותה של דעה

4 ' טירקל "..."ועל דעת היחיד" מחקרי משפט יט (תשס"ג) 413.

5 סנהדרין, יט, עא-עב.

6 בג"ץ 5167/00 וייס נ' ראש-הממשלה של מדינת ישראל, פ"ד נה(2) 455.

מסוימת, חייב לתת לכך ביטוי ועליו להשמיע את דעת היחיד שלו. במאמרי הנ"ל עמדתי על הטעמים לכך, שנדונו כבר במשנה. דוגמה נוספת לדעת יחיד שנתתי במושב של שבעה שופטים היא פרשת טבעול⁷. סברתי שם שערכים של יושר ושל הגינות בין בני אדם חייבים לגבור על אינטרס שיש לציבור בקיום תחרות חופשית. לצערי דעתי לא התקבלה, אולם במשך השנים התגלו נטיות שונות משל דעת הרוב בפסיקת בתי-המשפט שהושפעו על-ידי אותה דעת יחיד. וזה אחד הטעמים לכתיבת דעות יחיד ומיעוט.

נגישות לבתי-המשפט

אני חושב שהמצב היום אינו מניח את הדעת. יש מכשולים שונים בפני אנשים שנוקקים לבתי-המשפט כמו הבדלים תרבותיים, קשיי שפה, שכר טרחת עורכי-דין וגורמים נוספים. אנשים רבים אינם ממצים את זכויותיהם מסיבות אלה. אין לי ספק שיש לטפל בנושא הנגישות לבתי-משפט במישורים שונים, החל בחינוך התלמידים, לרבות תלמידי בתי הספר היסודיים, בדבר דרכי הפנייה לבתי-המשפט ואופן התנהלותם, וכלה בחקיקה של הכנסת שתעשה את הגישה לבתי-המשפט קלה יותר.

יש גם חשיבות לגישתם של השופטים ושל גורמים אחרים במערכת לעניין זה. כך לדוגמה בתקופת נשיאותי בבית-המשפט המחוזי בבאר שבע התברר לי שיש קשיים שנובעים מאי-ידיעת השפה העברית. דהיינו, היו מתדיינים שלא ידעו עברית ולא היה מי שיסייע להם בתרגום. נהגתי לגייס עובדים של בית-המשפט ומתנדבים אחרים שיסייעו בתרגום. זכור לי מקרה של עולה מגרוזיה שלא ידע עברית, שדבריו תורגמו מגרוזינית לרוסית על-ידי מתורגמן אחד ומתורגמן נוסף תרגם את הדברים מרוסית לעברית, אולם לא תמיד הייתה לנו עזרה כזו ונוקנו למתורגמנים אחרים. למטרה זאת נתתי צווים שהתשלום יינתן מקופת המדינה. כך פעלו לפי הנחיותיי יתר השופטים. דבר זה היה למורת רוחה של הנהלת בתי-המשפט, אבל אני עמדתי בשלי.

השפעת הרקע האישי

יש הרבה גורמים לא מודעים המשפיעים על החלטותיו של שופט: החינוך, הרקע החברתי והביוגרפיה האישית שלו, אך אינני יודע מה מאלה השפיע על החלטותיו ומה היה משקלו של כל אחד מהגורמים. ההשפעות השונות אינן מודעות תמיד. לדוגמה מאז ומתמיד חשובה הייתה בעיניי ההתחשבות באיש הקטן, הנזקק, האומלל. למה הייתי כזה? אינני יודע. אולי ההסבר נעוץ בכך שכשנולדתי בתל-אביב הקטנה של אז, להורי לא היה כסף לרכוש עבורי עריסה, אז הם הניחו אותי בארגז עץ מרופד ששימש לאריות תפוזים. ואולי זה

7 דנ"א 4465/98 טבעול (1993) בע"מ נ' שף-הים (1994) בע"מ, פ"ד נו(1) 56.

נעוץ בכך שעבדתי כל תקופת לימודיי, ולאחר מכן, כשהייתי כבר עורך-דין, עוד החזרתי את חובותיי על שכר הלימוד. אפשר שזה השפיע עליי וייתכן שבשל כך כתבתי בפרשת נחמני⁸: "הצדק שעושה ומקריץ בית המשפט צריך להיות צדק אנושי, שאינו רק תוצאה של ניתוח הגיוני אלא גם נובע ממעמקי הלב. ההכרעה לזכותה של רות נחמני היא בעיניי הכרעה כזאת... הדברים הולכים אחרי הלב, ולבי שלי הוליך אותי למסקנה שאליה הגעתי". ואולי השפיעו עליי גורמים אחרים.

פעם אחת אמר לי עורך-דין ותיק, יצחק טוניק ז"ל שאצלו התמחיתי שנה אחת, שלדעתו שופט טוב צריך להיות אדם שידע סבל בחייו. איני יודע אם האסון שפקד אותי בחיי עשה אותי יותר אנושי משהייתי קודם לכן. אני מניח שהייתי אנושי גם קודם. אני נוטה לחשוב שאסון כבד כזה עושה אותך ליותר אנושי.

התמחויות שופטים

השאלה אם ראוי ששופט יתמחה בתחום מסוים ובו יעסוק אינה פשוטה. יש יתרונות להתמחות כשם שיש יתרון בכך ששופט מסוגל לדון בכל דבר. כשהייתי נשיא בית-המשפט המחוזי בבאר-שבע השתדלתי שכל שופט יעסוק בכל נושא. אמנם, לשופט יש תחום מסוים שבו הוא מתמחה, אבל הוא צריך לדעת שייתכן שהוא יישב גם בתחום אחר. להתמצאות רחבה של שופט יש חשיבות גם בזמן שהוא עוסק בתיקי תורנות. לא מעט תקלות שאירעו בבתי-משפט שונים היו נמנעות אם השופט התורן היה בעל ידע בתחומים רבים ולא בתחום אחד. בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב היה מקובל המושג "השופטים של יום שישי". ביום שישי נמצא רק שופט תורן ולא פעם עורך-דין שמופיע בתיק פונה אל אותו שופט, בידעו שהעובדה שמדובר בשופט שפחות מתמצא בתחום ואז גדל הסיכוי שיזכה בסעד הדחוף שהוא מבקש.

ייצוגיות בבית-המשפט העליון

השאלה אם שופטי בית-המשפט העליון צריכים לייצג מגזרים שונים באוכלוסיה נדונה פעמים רבות בעבר. לפי דעתי שופטי בית-המשפט העליון אינם צריכים לייצג, אבל רצוי מאוד שבית-המשפט העליון לא יהיה מעורר אחד וישקף השקפות עולם וגישות שונות בחברה. כאן אני מבקש להדגיש עניין שעמדתי עליו לא פעם בהקשר של דעות יחיד: בעיניי יש חשיבות גדולה למחלוקת.

אוסף לעניין זה שהתפקיד השיפוטי כופה על השופט ריחוק מסוים, המחייב אותו בהתנהגות הולמת ומונע ממנו להביע דעה בנושאים פוליטיים או במחלוקות ציבוריות. עם זאת יש להיזהר שהריחוק לא יהיה חלילה להתנשאות.

8 פרשת נחמני (לעיל, הערה 3).

המתח בין הרשות השופטת לרשות המחוקקת

אני לא בטוח שחקיקת חוק או אפילו תיקון של חוק ייסוד יכולים להביא לכך שלא יהיה עימות מסוים בין הרשות השופטת לבין הכנסת. אני חושב שהמתח הזה הוא טבעי וניתן אף לומר שהוא רצוי, אבל הפתרונות אינם יכולים לבוא בדרך של חקיקה. אני מבקש להעיר כי משתמשים לא פעם בכיטוי "חוק עוקף בג"ץ" ואני לא אוהב אותו, כי בעיניי לא קיים דבר כזה. בג"ץ נותן פרשנות מסוימת למצב חוקי מסוים. אם הכנסת חושבת שהפרשנות הזאת מסכלת את כוונותיה, זכותה וחובתה של הכנסת לחוקק חוק שיבהיר את המצב הזה ולדעתי אין בכך כל פגם.

שוויון מיעוטים ואוכלוסיות מוחלשות

דיברתי על שוויון המיעוטים בפסק-דין וואתד⁹. אני חושב שמבחינת השאיפה הכללית, יש שוויון. אני לא מאמין שיש הפליה מכוונת. עם זאת אני חושב שלא עשינו מספיק בתחום החברתי כדי להיטיב עם כל מיני אוכלוסיות בישראל ואני מתכוון לאוכלוסיות מוחלשות. אנחנו צריכים להיטיב אתם ולשפר את מצבם ככל האפשר. האם תמיד עשינו מספיק לגבי האוכלוסיה הערבית? אני לא בטוח. כשרואים את החושות האלה בנגב, היישובים הלא מוכרים או הבודואיים, זה באמת נראה רע מאוד. לדעתי היינו צריכים לעשות יותר, בוודאי לגבי האוכלוסיה ששירתה את המדינה וכמובן בגדר האינטרסים הכלליים של המדינה, כמו שיקולים של תכנון. במילים אחרות, אני חושב שמדינת ישראל לא השקיעה מספיק באוכלוסיות אלה.

בדידות

מקצועו של שופט הוא מקצוע של אדם בודד, הייתי אומר אף שזהו שיא הבדידות. אני לא יכול לשתף אף אחד בהחלטה שלי ואני חייב להחליט לבד. אמנם, במקרה נדיר ומיוחד מותר להתייעץ עם שופט עמית ובוודאי שאפשר להתייעץ בחבר נוסף באותו מותב שבו יושבים, אבל אסור שההתייעצות תהיה מכוונת להכרעה המסוימת. מותר לי להתייעץ עם חבר שופט בנוגע לשאלה משפטית כללית ועקרונית, אך לא לשתף אותו בבעיה הספציפית. אביא משהו מניסיוני שלי. מעולם לא שיתפתי את אשתי במה שאני עושה. לא סיפרתי לה שאני עומד להכריע בתיק כזה או אחר. אולי היא קראה משהו וידעה, אך לא דיברה אתי על כך. תחת ידי עברו תיקים עם מידע על סודותיה הכמוסים ביותר של מדינת ישראל ואשתי כלל לא ידעה שדנתי בכך. לפעמים אחרי שנים רבות סיפרתי לה שישבתי בהליך כזה

9 בג"ץ 200/83 וותאד נ' שר האוצר, פ"ד לח (3) 113.

או אחר. כך גם לא על דעתי לשאול שאלות את אשתי, ששירתה שנים רבות בשירות קבע וגם בידיה היו כל מיני מידעים חשובים. השופט הוא באמת בודד מאוד וזה מאוד קשה.

החיים לאחר הפרישה

לא פעם שואלים אותי חבריי אם אני מצטער על הפרישה. כן, אני מצטער על כך מאוד. אין תפקיד ציבורי אשר משתווה לתפקידו של שופט בבית-המשפט העליון. גם היום אני עובד קשה. אמנם, לא כפי שעבדתי ב-38 השנים שקדמו לפרישה. עבודתי היום היא בתחום הציבורי והאקדמי ואני שמח שמבקשים את סיועי בתחומים שונים ויותר מכך אני שמח שאני יכול להמשיך ולתרום לציבור בישראל. בדברי הפרידה שלי מבית-המשפט העליון הודיתי לציבור בישראל על הזכות הגדולה שנתן לי לשפוט אותו. לכן, מאז יומי הראשון בשנת 1967 ועד לטקס הפרידה מבית-המשפט העליון, לעולם כשנכנסתי לאולם הדיונים הרכנתי ראשי וקדתי קידה לעבר בעלי-הדין, באי-כוחם והציבור שבאולם.

מאז ומתמיד ראיתי את עצמי כשופט שמזוהה עם המערכת וגזרתי על עצמי לא להביע דעה בנושאים שנויים במחלוקת. אני בדעה שמגבלות האתיקה השיפוטית חלות גם על שופטים אחרי פרישתם, בייחוד על שופטים המזוהים עם המערכת. אני בוודאי שופט כזה. עד היום אני רואה את עצמי כנציג המערכת הנקייה ביותר ובעלת הרמה הגבוהה ביותר בין כל רשויות השלטון בישראל. אולי זו ההזדמנות להעיר שכל חיי כשופט הייתי בדעה ששופט צריך להביע את דעותיו רק במסגרת הכרעת הדין ולא מחוץ לה. גם לא בהערות מעל הדוכן. הערות שמשמיע השופט באולם המשפט יכולות להתפרש כהבעת דעה לגבי העניין הנדון. נכון שיש שופטים שנוהגים כך. זה לא לטעמי.

כך גם לגבי התבטאויות של הנשיא ברק שנחשבו למדיניות שלו. זה שבית-המשפט העליון נותן הצהרה כללית על כוונותיו לא עושה את זה למדיניות. נדמה לי שהנושא הופיע בתקופתו של ברק, קודם לא היו דברים כאלה.

חרטה על פסקי-דין

כשמוניתי להיות שופט, שופט ותיק נתן לי כמה עצות, ובין היתר אמר שאחרי שאני חותם על פסק-הדין שלא אחשוב עליו יותר. זו עצה טובה וכך עשיתי. אחרי שחתמתי על פסק-הדין לא חשבתי עליו עוד. אילו עשיתי כך לא היה מנוח לנפשי. אמנם, שפטתי תמיד בענווה ומתוך הכרה שאני בן תמותה העלול לשגות, אבל עם זאת אומר דבר שישמע נורא ויומרני: אני לא זוכר פסק-דין ששגיתי בו. ייתכן שהייתי כותב פסק-דין מסוים אחרת, אולי הייתי מנמק אחרת, אבל אף פעם לא טעיתי. אבהיר את דבריי: כאשר כתבתי פסק-דין, תמיד השתדלתי מאוד להגיע לתוצאה הנכונה ביותר האפשרית לפי דעתי. לא מדובר בתוצאה שהיא נכונה באופן אבסולוטי, אינני תחת אלוהים, אבל עשיתי כל מאמץ להגיע לתוצאה ששיקפה באופן הנכון והמדויק ביותר את המצב העובדתי והמשפטי הנדון. לא פסחתי על פסק-דין או מאמר שהייתי צריך לתת עליו את הדעת, לא התעלמתי מאף עובדה אחת בחומר

הראיות, עשיתי כמיטב יכולתי להגיע לתוצאה שהייתה הנכונה באותו זמן, על-פי מצב הראיות שהיו בתיק ועל-פי ההלכה המשפטית והגישה המשפטית שהיו מקובלות באותו זמן. ייתכן שהיום הייתי מחליט אחרת, אבל זה בגלל שהשקפותיי השתנו או בגלל שההשקפה המשפטית השתנתה עם חלוף הזמן. אם אני בוחן את פסקי-הדין נכון לזמן כתיבתם, בדרך כלל לא הייתי משנה דבר. השקעתי את כל כוחותיי כדי שהחלטה תהיה נכונה.

געוועים לתפקיד

היה לי קשה מאוד להיפרד. 38 שנים הייתי שופט ולא נרתעתי מלדון בכל תחום. לכן אפשר למצוא פסקי-דין שלי בתחומים שונים ומגוונים: במשפט האזרחי, הפלילי והציבורי. אחד השופטים האנגליים אמר פעם ששיפוט זה המקצוע היפה ביותר בעולם וכך הרגשתי גם אני. כבר בשנתיים שקדמו לפרישתי הייתה קשה עליי המחשבה על הפרישה ובאותן שנתיים אחרונות הייתה לי, כלשון הצעירים המשרתים בצבא, "טבלת ייאוש", לא אמיתית אלא בתוך לבי. מניתי כל יום והצטערתי על כך שחלף. אהבתי מאוד את השיפוט ואף שיש לי תחומי עניין רבים אחרים אני מאוד מאוד מתגעגע.

תחביבים

המשפט היה בשבילי גם תחביב והייתה לי זכות גדולה לעבוד במקצוע שהיה בשבילי גם תחביב וגם אהבה. התחביב הראשון והעיקרי שלי, אם מותר לכנות זאת תחביב, הוא לימוד וקריאה, בתחומים רבים ומגוונים. כמו כן אני אוהב מוזיקה קלאסית וגם שירי ארץ ישראל. הרינגטון של מכשיר הטלפון הסלולרי שלי משמיע את "לקום מחר בבוקר (החגיגה נגמרת)" של נעמי שמר ז"ל. אינני מהסס לומר כי השיר הזה קרוב ללבי במיוחד. לגבי תחביבים נוספים: אני מאוד אוהב לטפל בגינה שלי בביתי בבאר-שבע. כאשר אני מגיע לשם לסוף שבוע אני גוזם ומכסח את הגינה ושותל בהתלהבות.

אנקדוטות מתקופת השיפוט

כשופט שלום הקשיתי על שוטרים שהגיעו לבית-המשפט לבקש לעצור חשודים או נאשמים. כנראה שעד שמוניתי זה נעשה די בקלות וכשהגעתי ביקשתי להבין על סמך מה נאמרים דברים נגד פלוני, ביקשתי לראות את התיק, את ההוכחות ולהבין את החשדות נגד האדם המסוים. השוטר היה מופתע מתגובתי ולפעמים נאלץ לקרוא למפקדו. באחד הימים קצין התביעות של משטרת באר-שבע ביקש לדבר אתי על כך שהשוטרים שמופיעים בפניי בבקשות כאלה חרדים מפני, כי לדבריו אני שואל וחוקר ו"נכנס להם למעיים". הוא שאל מדוע אני נוקט גישה כזאת לאחר שקודמיי בתפקיד נהגו אחרת. הסברתי לו את עמדתי שאי אפשר לכלוא אדם כאשר החומר נגדו אינו מבוסס די הצורך. כשהוא ראה שיהיה לו קצת קשה אתי, הוא אמר לי שחשוב שאדע שאם אני רוצה להתקדם במערכת, מאוד חשוב מה

אומרים עליי ושמדי פעם יש להם כנסים של שוטרים, שהמפכ"ל שומע את הדברים, ממנו זה עובר לשר המשטרה שעלול לדבר עם שר המשפטים ושעדיף לי שיחשבו עליי דברים טובים ב"חלונות הגבוהים". השבתי לו שלא אכפת לי מה יאמרו עליי ושאני ממלא את חובתי כפי שאני מבין אותה ובכך סיימתי את השיחה אתו.

דמות להערצה וחיקוי

זו שאלה שאני מתקשה להשיב עליה. בדרך כלל אני לא מעריץ בני אדם, אבל הראשון להערצתי היה אדוננו הרמב"ם, כפי שאני נוהג לכנותו בעקבות השופט חיים כהן שהיה מכנה אותו כך. היום כשאני מעיין במשהו שכתב הרמב"ם או בדבר הקשור אליו, אני מרגיש צורך לעמוד על רגליי כי אני לא יכול לדבר עליו בשיבה.

השני להערצתי, מעולם אחר, הוא ליאונרדו דה וינצ'י, שהיה גאון של הרנסנס בכל כך הרבה תחומים – הוא היה לא רק צייר, לא רק פסל, לא רק ארכיטקט, לא רק מתכנן אלא גם הוגה דעות ענק. הוא דמות מופת חריגה לגמרי בתולדות האנושות. אלה השניים שאני חש תמיד כעפר תחת רגליהם.